

Afrika Tarihinde Geleneksel Şeflerin Yönetimdeki Rolü: Mossi Krallığı Örneği

The Role of Traditional Chiefs in Governance in African History: The Case of the Mossi Kingdom

Sakinatou MASHOUD

Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Sakarya University, Institute of Social Sciences, Department of Political Science and Public
Administration

Orcid: 0000-0002-7224-1239

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 28.03.2025

Kabul Tarihi / Accepted : 19.05.2025

Yayın Tarihi / Published : 30.06.2025

Yayın Sezonu / Pub Date Season : Haziran / June

Cilt / Volume : 3 • Sayı / Issue : 1 • Sayfa / Pages: 67-85

Atıf / Cite as

Mashoud S. Afrika Tarihinde Geleneksel Şeflerin Yönetimdeki Rolü: Mossi Krallığı Örneği.
Disiplinlerarası Afrika Çalışmaları Dergisi, 3/1 (2025), 67-85

Doi: 10.5281/zenodo.15588448

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.
This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

Disiplinlerarası Afrika Çalışmaları Dergisi uluslararası, bilimsel ve hakemli bir dergidir. Tüm hakları saklıdır.
Journal of Interdisciplinary African Studies is an international, scientific and peer-reviewed journal.
All rights reserved

Öz: Bu çalışmanın amacı, Afrika tarihinde yerel şeflerin yönetimdeki rolünü anlamaya çalışmaktır. Yerel şefler Afrika'daki yönetim düzeninin tek kurucuları değildir. Krallıklar ve imparatorlukların varlığı Afrika tarihinde devlet örgütlenmesinin en güçlü modellerinin olduğunu göstermektedir. Bu merkezi devletlerin altında yerelde görev yapan şefler bulunmaktadır. Başka dönemlerde ve bölgelerde merkezi bir otoriteye bağlı olmayan şeflikler de söz konusudur. Ayrıca herhangi bir otorite altında olmayan serbest topluluklar da Afrika yönetim tarihinde az da olsa bir yer tutmaktadır. Afrika'da en uzun ömürlü geleneksel otoritelerden biri Mossi Krallığı'dır. Hem sömürge öncesi, hem sömürge döneminde ve hem de sömürge sonrası dönemde varlığını korumaktadır. Mossi Krallığı, yerel düzeyde yerel şeflerin yönetiminde oluşturduğu yapılar çerçevesinde uzun ömürlü olmayı başarabilmiştir. Yerel şefler (Kombeemba),Kralı yerel düzeyde temsil ediyordu. Kraliyetin siyasi gücünün pekiştirilmesinde önemli bir rol oynamışlardır. Yerel şefleri (kombeemba) yerel düzeyde, askeri korumadan ve krallığın kültürel ve sosyal değerlerinin korunmasından sorumluydu. Bununla birlikte, güçleri kralinki-

ne bağılıydı. Ancak son zamanlarda güçlü merkezi yönetimler ile yerel şefler arasında statü tartışmaları yaşanmaktadır. Söz konusu tartışmalar şu ana kadar yerel şeflerin lehine devam etmektedir. Modern devletin meşruiyetini güçlendirmek için güvendiği aktörlerdir. Bazı ülkelerde idari yardımcıları olarak kabul edilirken, diğerlerinde siyasi aktörlerdir ve yerel ve senatörlük seçimlerinde aday olabilirler. Bu durum yerel şeflerin sadece tarihte değil günümüzde de önemli rol oynadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi Organizasyon, Yerel Yönetim, Afrika'da yönetim, Geleneksel İktidar, Yerel Şefler

Abstract: The aim of this study is to explore the role of local chiefs in the historical evolution of administrative structures in Africa. The existence of kingdoms and empires shows that there are the strongest models of state organization in African history. There are local chiefs under these centralized states. There are also chiefdoms in other periods and regions that are not subject to a central authority. Such autonomous communities also play a vital role in the historical progression of administrative structures in Africa. One of the durable traditional authorities in Africa is the Mossi Kingdom, whose existence has transcended the precolonial, colonial and post-colonial era. The Mossi Kingdom has preserved its existence within the framework of the structures it created under the administration of local chiefs. The local chief (Kombe-emba), represented the King at a local level. They played an important role in the consolidation of royal political power. As local chiefs, they were responsible for local administration, military protection and the preservation of the kingdom's cultural and social values. Their power was, however, subordinate to that of the king. However, recent ongoing statutory debates in favor of local chiefdom have been taking place between powerful central administrations and local chiefs. Against this backdrop, one can arguably posit that local chiefs continually play an important role in shaping the administrative systems or structures in Africa.

Keywords: Political Organization, Local Administration, Governance in Africa, Traditional Power, Local Chiefs

Giriş

Yüzyıllar boyunca, geleneksel Afrika toplumları ya merkezi krallıklar ya da kendi etnik grubuna ait bir şef tarafından yönetilmişlerdir. Bazı topluluklar da basit bir egemenlik uygulaması kapsamında veya hiç egemenlik ilişkisi olmadan serbest topluluklar halinde yaşamışlardır. Bu geleneksel yönetim yapıları içinde iktidarı kullanan ve yönetme yetkisini elinde bulunduran kişilere de geleneksel şef veya geleneksel lider denilmektedir. Çünkü hem yönetim yapıları hem de yönetim uygulamaları modern devlet anlayışından uzaktır.

Geleneksel şefler, geçmişten günümüze Afrika'nın kültürel, siyasi ve sosyal yapısında önemli rol oynayan figürlerdir. Geleneksel şeflik, toplulukların kimliğini korumasına, sosyal düzenin sağlanmasına ve topluluk içinde adaletin tesis edil-

mesine yardımcı olmuştur. Ancak 1884-1885 Berlin Konferansı'nda¹ Afrika'nın Avrupalı güçler arasında paylaştırılmasıyla pekiştirilen sömürgeleştirme, geleneksel Afrika toplumlarının yapısında ve işleyişinde değişiklikler getirmiştir. Bu değişim geleneksel şeflerin yönetim alanlarında, otoritesinde ve işlevlerinde kayıplara neden olmuştur. Söz konusu kayıplar, Fransız ve İngiliz sömürge alanlarında farklı şekillerde gerçekleşmiştir. Bilindiği gibi Fransa ve İngiltere aynı sömürgeleştirme politikasına sahip değildi. Fransız sömürgeleştirme sistemi asimilasyon politikasına ve doğrudan Fransa tarafından yönetim anlayışına dayanıyordu. Fransızlar Afrika'ya geldiklerinde buldukları geleneksel şeflerin çoğunu yönetimden dışladılar. Bir kısmına da sadece idari yardımcı rolünü verdiler. Bunların gerçek bir gücü ve otoritesi kalmamıştı. Fransa tarafından belirlenen sömürge politikalarını uygulamak için kullanılan araç niteliğinde görülmüşlerdir. İngiliz sömürge politikası ise dolaylı yönetim anlayışına dayanıyordu. Nitekim İngiliz sömürge yönetimi geleneksel şefleri yerinde tutmuştur. Fakat sonuç itibarıyla bu geleneksel şefleri belirleme (atama) ve görevden alma hakkı her zaman sömürgeci güçlere ait olmuştur.

Bununla birlikte geleneksel şefler ve yönettikleri toplumlar tümüyle ortadan kalkmamıştır. Çalışmanın örnek incelemesini oluşturan Mossi Krallığı, bu geleneksel yapılardan hayatta kalanlardan biridir. Bugünkü Burkina Faso'nun başkenti Vagadugu'da bulunan Mossi Krallığı, sömürge öncesi dönemden (muhtemelen 11. yüzyıldan) beri varlığını korumaktadır (Ndigue, 2011:16). Çalışmamız açısından Mossi Krallığı'nın önemi, sömürge öncesi dönemde egemenliği altındaki toprakları illere bölmesi ve bu illeri yerel şefler aracılığıyla yönetmesi ve uzun ömürlü geleneksel bir yönetim uygulaması olmasıdır.

Bu çerçevede çalışmanın amacı, geleneksel yönetim yapılarının veya geleneksel şefliklerin Afrika yönetiminde oynadıkları rolü anlamaya çalışmaktır. Ayrıca geleneksel yapıların sömürge döneminde yaşadıkları yok oluş sürecinden Mossi Krallığı'nın etkilenmemesinin nedenleri üzerinde durmaktır. Özellikle Mossi Krallığı altında illeri yöneten yerel şeflerin rolünün incelenmesi, çalışmanın farklılığını oluşturacaktır.

Belirtilen amacı gerçekleştirmek için doküman analizi (kitaplar, makaleler, tezler, arşivler) yöntemi takip edilmiştir. Genel olarak sömürge öncesi Afrika toplumlarının yönetim uygulamaları ve özel olarak da Mossi krallığı hakkında yapılan çalışmalar incelenmiştir. İncelenen kaynaklar temelde iki gruba ayrılmaktadır. Cheik Anta Diop (1960), Ki-zerbo (1978), Person (1983), Vansina (1966), Diagne'den (1967) gibi birinci grup kaynaklar, sömürge öncesi monarşik ve etnik sistemlere dayalı Afrika devletlerinin birliği ve sürekliliğini vurgulamışlardır. Ayrıca Afrika

1 Afrika'nın bölünmesi olarak da bilinen Berlin Konferansı, 14 Kasım 1884 tarihinde Alman Şansölyesi Bismarck'ın çağrısı üzerine toplanmıştır. Konferans başlangıçta Nijer ve Kongo'daki ticareti düzenlemeyi amaçlıyordu. Ancak sömürgeleştirme ve Afrika'nın Avrupalı güçler arasında paylaştırılmasına ilişkin kuralların belirlenmesiyle sonuçlandı.

toplumların siyasi yapılarını analiz etmişlerdir. Deblosom (1928), Diagnè (1967), Skinner (1972), Izard (1970-2003), Ndigue'den (2011) oluşan ikinci grup kaynaklar ise, özellikle Mossi Krallığı'na vurgu yaparak sömürge öncesi Afrika'daki siyasi örgütlenmeyi tartışmıştır. İkincil kaynaklar sömürge dönemindeki baskılar karşısında Mossi Krallığı'nın örgütlenme biçimini ve geçirdiği değişimleri ele almışlardır. Aynı zamanda siyasi, askeri ve dini gücü temsil eden Mossi Kralı'nın belirleyici ve merkezi rolünü incelemişlerdir. Ancak bu kaynaklar Mossi Krallığındaki yerel şeflerin rolüne ilişkin derinlemesine bir analiz sunmamaktadırlar. Dolayısıyla bu çalışmada sömürge öncesi dönemde Mossi Krallığı'ndaki illerin başında yer alan yerel şeflerin rolünü incelemek, farklı bir özellik oluşturmaktadır.

Çalışmada öncelikle "geleneksel şef" kavramının ortaya çıkışı ve bundan ne anlaşılması gerektiği üzerinde durulmaktadır. Akabinde, sömürge öncesi dönemlerde Afrika'da uygulanan yönetim anlayışı ve yönetim türlerinden söz edilecektir. Daha sonra sömürge döneminde ve sonrasında geleneksel yönetim yapılarının durumu ele alınacaktır. Son olarak Mossi Krallığı ve yerel şefleri incelemeye dahil edilecektir.

Genelelksel Şef Kavramının Kökeni ve Tanımı

Sömürge öncesi Afrika'da yönetici olan veya iktidarı kullananlara sömürge döneminde "geleneksel şef" denilmeye başlanmıştır. Başka bir ifadeyle geleneksel şef kavramı, sömürge döneminin bir ürünüdür (Mback, 2000: 88). Sömürgeci önceden "geleneksel" sıfatı iktidarı kullanan veya yönetici olanlar için hiçbir dönemde kullanılmamıştır. Afrika siyasi yapıları için yabancı bir kavramdır. "Şef" kavramı da sömürge sonrası Avrupa dillerinden geçmiştir. Sömürgeciler Afrika'ya geldiklerinde buldukları siyasi ve idari yapıları yeniden düzenlemişlerdir. Bu düzenlemeler kapsamında mevcut yöneticileri ve iktidarı kullananları tanımlamak için geleneksel şef kavramını ortaya atmışlardır (Dounian, 2022: 234).

Afrika'da her toplum ve topluluk, yöneticilerini veya iktidarı kullananları tanımlamak için kendi dilinde kavramlar kullanıyordu. Şef gibi tek bir kavram yoktu. Örneğin Mali İmparatorluğu Kralı'na "Mansa", Mossi Krallığı Kralı'na "Naba", Gana İmparatorluğu'nda krala "Gâw/Khan", Ashanti Krallığı Kralı'na "Asantehene" gibi isimler verilmiştir. Bu isimler veya sıfatlar, onları yücelten anlamlar içermekteydi. Benzer isimlendirme daha küçük topluluklar ve kabileler için de geçerlidir. Örneğin güneybatı Nijerya, Benin ve Togo'da bulunan bir etnik topluluk olan Yorubaların yöneticisine patron anlamına gelen "Oga" denilmektedir. Afrika kıtasının en yaygın topluluklarından biri Hausa'lardır. Nijerya, Nijer ve Batı Afrika'nın diğer bölgelerine yayılmış etnik bir gruptur. Kullandıkları Hausa dili Afrika'da en yaygın konuşulan dillerden biridir. Hausa'ların yöneticisine Sarki denilmektedir. Kamerun dahil genellikle Orta ve Batı Afrika'da yaşayan göçebe bir halk olan Peuhl/pouler Müslüman topluluklardır. Bunların yöneticileri dini özellikleri ve görevleri öne çıkan bir kişidir ve adı "lamido"dur. Lamido, büyük kral veya büyük lider anlamına gelmektedir.

Görüldüğü gibi sömürge öncesi Afrika devletlerinde ve topluluklarında yöneticiler, yüceltici sıfatlarla tanımlanmıştır. Sömürge döneminde ise bu tanımlamalar değişmiştir. Artık hepsinin adı “geleneksel şef”tir. Artık devlet biçiminde örgütlenmiş toplumların yöneticisi olan kral ya da imparatorun tanımı ile etnik veya aileye dayalı topluluk liderlerinin tanımı aynılaştırmıştır. Sömürgeciler, hepsini geleneksel şef adı altında toplamıştır. Krallar ve imparatorlar şeflik düzeyine indirgenmiştir. Başka bir deyişle, sömürge yönetimi altında krallar güç ve otoritelerinin büyük bölümünü kaybetmişlerdir. Artık “devlet başkanı” değillerdir. Devlet, sömürgeciler tarafından yönetilmektedir. Eski krallar ise sömürge yönetimiyle halk arasında aracı rolü oynayan şefler haline gelmişlerdir. Bir zamanlar geniş topraklara ve genellikle krallar tarafından temsil edilen bir siyasi otoriteye sahip olan toplumlar da geniş sömürge yönetimi alanında küçük idari birimlere dönüşmüştür. Hatta bazıları tamamen ortadan kalkmıştır (Munro-hay, 1991: 1).

Yeni isimleriyle “geleneksel şeflerin” meşruiyeti, statüsü ve rolleri de yeniden tanımlanmıştır. Artık onlar geleneksel bir topluluğun lideri olarak kabul edilmektedir. Modern yönetim yapısına ait olmayan bir gücü kullanabilmektedir (Lutz-Wolf, 2004: 15). Bu güç geleneklerden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla geleneksel şeflikler atalardan kalma iktidar figürleri olarak görülmüş ve bu şekilde kabul edilmesi sağlanmıştır (Nyabeyeu-Bouba, 2023 :1).

Anlaşılabileceği üzere geleneksel şef kavramı Afrika yönetim alanı için sıklıkla kullanılmakla birlikte aslında Afrika’ya ait bir kavram değildir. Sömürge yönetimlerinin ürettiği ve tarihsel olarak var olan yönetim yapı ve otoritelerini kırmaya yönelik bir girişim sonucu ortaya konmuştur. Sömürge dönemi modern yönetim yapısını temsil ederken geleneksel şeflerin atalardan kalma eski yapıları temsil ettiği anlayışını yerleştirme çabasıdır.

Sömürge Öncesi Afrika’da Siyasal Yapı Biçimleri

Sömürge öncesi Afrika’da toplumlara, dönemlere ve bölgelere göre değişmekle birlikte genel olarak üç tür yönetim yapı ve uygulamasından söz edilebilir (Vansina, 1966: 32). Bunların ilki krallık ya da imparatorluk olarak adlandırılan ve devlet biçimindeki örgütlenmelerdir. İkincisi bir şefin yönetiminde ortaya çıkan egemenlik biçimleri ve örgütlenmelerdir. Üçüncüsü ise anarşik yapı olarak tanımlanabilecek basit egemenlik biçimlerinin olduğu ya da hiçbir egemenlik biçiminin olmadığı serbest topluluklardır.

Devlet Şeklinde Örgütlenmeler

Devlet biçiminde örgütlenen toplumların belirlenmiş sınırları, nüfusu ve egemen bir siyasal yapısı bulunmaktadır. Bu tür siyasal yapılarda genellikle üç temel unsur göze çarpmaktadır. Birincisi devlet başkanı sıfatıyla kral/imperatordur. İkincisi, krala danışmanlık yapan bir tür istişara organı olan kral meclisidir. Üçüncüsü ise kralın devrettiği yetki çerçevesinde ve tanımlanmış sınırlar dahilinde yöne-

tim faaliyetine destek veren yerel şeflerdir (Fogui, 1990:141). Sömürge öncesi dönemdeki Afrika toplumlarının sosyo-politik yapısı modern devletinkinden farklı olsa da bazı toplumlar ve siyasi yapıları modern devlete büyük oranda benzeşmektedir. En azından devletin kurucu unsurları arasında sayılan belirli bir sınır, nüfus ve egemen siyasi güce sahiptiler (Abélès 2002: 239). Bu tür toplumların doğuşuna yol açan koşullar askeri fetihler, din savaşları, kölelik, şeflik kurumların genişlemesi ve güçlenmesidir (Obenga, 1983:129). Bu toplumlar hiyerarşik bir yapıya sahipti ve genellikle bir kral/imparator tarafından yönetiliyordu. Genelde kral/imparator siyasi gücü temsil ederdi. Yönetimde genellikle kralla/imparatorla iktidarı paylaşan bir meclise rastlanırdı. Afrika'nın en eski devletlerinden biri olarak kabul edilen Aksum İmparatorluğu'nun yönetim sistemi böyleydi. I - VII. yüzyıllar arasında varlığını sürdüren Aksum İmparatorluğu günümüzdeki Etiyopya ve Eritre bölgesinde egemen olmuştur (Fauvelle, 2018: 112). Aksum İmparatorluğu mutlak monarşi olarak örgütlenmişti. İmparatora, kralların kralı anlamına gelen "Negusa Nagast" unvanı verilmişti (Munro-hay, 1991:118-119-). İmparator, siyasette ve yönetimde merkezi bir rol oynuyordu. Bu çerçevede siyasi, idari, dini ve askeri gücü elinde tutuyordu. Aksum İmparatorluğu egemen olduğu coğrafyayı illere bölerek yönetiyordu. İllerde de yerel şefler görevlendirerek veya var olan yerel şefleri kabul ederek taşra yönetimi uyguluyordu (Munro-hay, 1991: 119). Yerel şefler İmparator'a mutlak sadakat ve itaat ile yükümlüydü. Yerel şefler vergiyi (tribut) İmparator adına toplardı. Vergiler genellikle sığır, öküz, koyun, tahıl gibi tarım ve hayvancılık ürünleriyle bira ve şarap gibi imal edilmiş gıda maddelerinden oluşurdu.

Bu tür bir yönetim yapı ve anlayışı, Afrika'nın en gelişmiş ve zengin devletlerinden biri kabul edilen Mali İmparatorluğu'nda da bulunmaktadır. Mali'de Sundiata Keita tarafından kurulan İmparatorluk, altın çağını Mansa Musa'nın hükümdarlığı döneminde (1312-1332) yaşamıştır. Mali İmparatorluğu'nda İmparatora geleneksel ve kalıtsal iktidar anlamına gelen "Mansa" unvanı verilmişti. Bu devlette de İmparator'un dışında bir meclis görev yapıyordu. Meclis, maliye bakanı, devletin hazine görevlisi, sarayın sözcüsü, tören yöneticisi, prenslerin danışmanları, saray müzisyenleri ve diğer saray görevlilerinden oluşuyordu. Taşra yönetiminde ise merkeziyetçi eğilimler öne çıkıyordu. Egemenliği altındaki topraklarda üç tip yönetim uygulaması söz konusuydu. Birinci tür yönetim, daha az merkeziyetçi bir anlayışa dayanıyordu. Bu yerlerde İmparator'a sadık bir yerel yöneticinin yönetimi tanınmıştı. İkinci tür yönetim, merkeziyetçi anlayışın ürünüydü. Bazı bölgelerde doğrudan İmparator tarafından merkezden atanan valiler görev yapıyordu. Bu valilerin temel görevi, adalet ve güvenlik hizmetlerin yanında vergilerin tahsilinin sağlanmasıydı. Üçüncü tür yönetim ise İmparator ailesinin taşra uzantısı şeklindeydi. Özellikle ekonomik olarak değerli görülen bölgelere imparator ailesinden birisi yönetici olarak görevlendirilirdi. Örneğin Güney Mali, Gambiya, Senegal ve Gine'de yaşayan

bir etnik topluluk olan Malinke'lerin bölgesi için tercih edilen yöntem üçüncü türdü (Canós-Donnay, 2019: 4).

Afrika tarihinde yer almış iki önemli devlet olan Aksum ve Mali imparatorluklarından başka Gana İmparatorluğu, Benin İmparatorluğu, Songhai İmparatorluğu ve Kongo Krallığı da bulunmaktadır. Bunlar da benzer bir örgütlenmeyle devlet yönetimi uygulamışlardır. Devletin başında bir imparator veya kral yer alırken taşra yönetiminde yerel şefler görev almaktadır. Bazı dönemlerde federasyon türüne yaklaşanlar da olmuştur. Özellikle yerel şeflerin taşra yönetiminde etkin olduğu dönemlerde federasyon türü yapılar görülmüştür (Simonis, 2010: 15).

Tarihi Afrika toplumlarının çoğunda gelenek ve örften kaynaklı yazılı olmayan kurallar söz konusudur. Ancak Mali İmparatorluğu bu noktada farklılaşmaktadır. Manden Tüzüğü veya Kurukan-Fuga Şartı olarak bilinen bir anayasa metni 1236 yılında ilan edilmiştir. İlan edilen metin, imparatorlukla ilişkili her etnik grubun hak ve görevlerini belirliyordu (Levit Zion, 1973: 74).

Sömürge öncesi Afrika toplumlarının devlet şeklinde örgütlenmeleri yanında bu devletlerin veya yerel toplulukların birbiriyle ilişkileri de söz konusudur. Afrika devletleri ve toplulukları yalıtılmış bir yaşam biçimine sahip değildi. Devletler ve topluluk arasında barışçıl ilişkiler yanında çatışmaya dayalı ilişkiler de yaşanmıştır. O dönemde savaşların bir iletişim ve bir araya gelme aracı olarak görüldüğü de olmuştur (Ndigue, 2011: 37). Barışçıl diplomatik ilişkiler ise ticarete dayanırdı. Bu ilişkiler bazan evlilikle de pekiştirilirdi (Savonnet-Guyot, 1986: 28). Örneğin, Aksum İmparatorluğu o dönemde hem Afrika hem de dünya ticaretinde önemli bir yere sahipti. Ticarete kendi ürettiği altın ve gümüş paralar kullanılıyordu. Kaynaklarda çok belirtilmemiş olsa da o dönem Afrika kıtasında hem tarımsal üretimden hem de ticaretten kaynaklanan ekonomik refahın varlığı bilinmektedir (Kobishanov, 2021 :413).

Şeflik Şeklinde Örgütlenmeler

Şeflik, sömürge öncesi Afrika'da en yaygın örgütlenme biçimiydi (Salifou, 2006-2007: 3). Bir bölgede veya tek bir köyde yaşayan aynı etnik topluluk çerçevesinde örgütlenmiş siyasi ve idari yapıdır. Şefliklere, bölgeye ve içinde bulunduğu toplulukların sosyo-politik kültürüne bağlı olarak bazen karmaşık bazı durumlarda ise basit bir örgütlenmeye sahip mikro-devlet denilebilir (Bado, 2013: 1-2). Bu şefliklerde genel olarak iktidar babadan oğula soy yoluyla geçmektedir. Ancak bazı şefliklerde şefin belirlenmesinde yaş, bilgeli ve liderlik özellikleri gibi kriterler arandığı da olmuştur. Şef siyasi, askeri ve yargı yetkilere sahiptir (Obenga, 1983: 129).

Orta Afrika'da, özellikle Kamerun'da, Bamileke topluluğu bir şef etrafında yapılanmıştır. Bu toplulukta şef, siyasi, dini ve askeri otoriteye sahipti. Hem topluluk içi ilişkileri hem de çevredeki diğer topluluklarla ilişkileri yönetmek şefin sorumluluğundaydı. Bu tür şefliklerde merkezi bir otoriteye bağlılık söz konusu değildir.

Bununla birlikte bazı şeflikler alt şefliklere bölünmüştür. Örneğin Kuzey Kamerun'da Müslüman toplulukların dini önderi konumunda olan ve Lamido adı verilen şeflik sistemi bu tür yapılardandır. Şef Lamido'nun altında köy ve kasabalarda görev yapan küçük şeflikler bulunmaktadır. Lamido bütün küçük şefliklerin hiyerarşik üstüdür (Takou, 2015: 93-106).

Şefliklerin üstü konumunda bir devlete bağlılığı da söz konusu olmaktadır. Bu bağlılık daha çok gönüllü birliktelik ve federasyon şeklinde ortaya çıkmaktadır. Batı Afrika'daki Aşanti Krallığı'ndaki yerel şeflerin durumu böyleydi (Shillington, 1995: 195).

Serbest Topluluklar

Afrika tarihinde bazı topluluklar herhangi bir otoriteye bağlı olmaksızın yaşamışlardır. Bunlar anarşik veya devletsiz toplumlar olarak da adlandırılır. Bu tür topluluklar içinde otorite kullanan siyasal örgütler bulunmamaktadır (Obenga, 1983:129). Topluluk üyeleri her türlü merkezîyetçi örgütlenmeye karşıdır. Genel olarak aile etrafında yapılanma ile tanımlanmışlardır. Bunlardan bazılarında merkezi bir yönetim düzeni olmamakla birlikte kendi aralarında yaş, cinsiyet veya soya dayalı statü ve konum söz konusu olabilmektedir (Savonnet-Guyot, 1986: 25). Örneğin Fildişi Sahili'nin Ebrié halkı arasında sosyal ilişkilerde yaş kriteri önemli bir role sahipti. Gereğinde yaşlı bireylerin siyasi ve sosyal üstünlüğü kabul ediliyordu. Farklı bir yapı Nijerya'nın Igbo halkında karşımıza çıkmaktadır. Igbo'ların arasındaki sosyal örgütlenmede merkezi bir otorite bulunmuyordu. Her biri birkaç aileden oluşan bağımsız köyler vardı. Köylerde aileleri temsil eden yaşlılardan oluşan meclisler vardı. Toplumsal kararlar yaşlılardan oluşan bu meclisler tarafından alınıyordu. Meclis kararlarında oybirliği arayışı öne çıkıyordu (Isichei, 1976: 142). Benzer şekilde, Yukarı Volta'daki (şimdiki Burkina Faso) Biriffor toplulukları içinde ne bir siyasi örgütlenme ne de bir yönetici şef vardı (Salifou, 2006-2007:47). Başka bir deyişle, örgütlü bir siyasi güç bulunmayan tamamen serbest bir topluluk yaşamı söz konusuydu (Savonnet-Guyot, 1986: 28).

Yukarıda ele alınan Afrika tarihindeki örgütlenmeler sömürge döneminde değişime uğramıştır. Bu değişim genel olarak önceki yapıların gücünü ve etkisini kaybetmesi yönünde gerçekleşmiştir.

Sömürge Döneminde Afrika'daki Geleneksel Siyasi Yapıların Durumu

Sömürge sırasında Afrika'daki geleneksel siyasi yapılar, iki ana sömürgeci güç olan Fransa ve İngiltere tarafından uygulanan politikalara göre değişmiştir. Sömürge kurallarını belirleyen Berlin Konferansı'nın ardından Fransa, sömürgesi altındaki bölgeleri iki federasyon halinde örgütlemiştir (Salifou, 2006-2007: 3). Birincisi Fransız Batı Afrikası'dır. Bu federasyon Fildişi Sahili, Dahomey (şimdiki Benin), Gine (Konakri), Yukarı Volta (şimdiki Burkina Faso), Moritanya, Nijer, Senegal ve Sudan (şimdiki Mali) olmak üzere toplam 8 ülkeden oluşuyordu. İkinci fede-

rasyon yapısı ise Fransız Ekvatorial Afrika'sı'dır. Bu kapsama Kamerun, Orta-Kongo (şimdiki Kongo-Brazaville), Gabon, Oubangui-Chari (şimdiki Orta Afrika Cumhuriyeti) ve Çad ülkeleri dahildi.

Fransa, doğrudan Fransız yönetimine dayalı merkeziyetçi bir sömürge politikası uyguladı. Bu politikanın mekanizmalarına göre, Afrika'ya geldiklerinde buldukları ve geleneksel şef adı altında bir araya getirdikleri siyasi egemenleri yönetimden dışladılar. Temel gerekçeleri, bir bölgede iki lider gücün olamayacağıydı (Lombard, 1967: 128). Bu amaçla ilk önce, geleneksel şeflerden her türlü otoritesini ellerinden alarak sömürge öncesi örgütlerin ve toplulukların toprak bütünlüğüne saygı göstermeyen yeni bir idari örgütlenme inşa etti. Bu yeni örgütlenme, birbiri içine geçmiş topluluklar veya birbirinden ayrılmış akrabalar ortaya çıkardı. Fakat zaman içinde otoritesini daha da pekiştirmek için geleneksel şeflerden yararlanma ihtiyacını hisseden Fransa, bunlara sınırlı ve sembolik bazı yetkiler tanıdı. Tanınan yetki ve sorumluluğun özü, temsil ettikleri yerel halkın çıkarlarını savunmak ve Fransa tarafından alınan kararları yerine getirmektir. Fransa tarafından alınan kararların yerine getirilmesinde asker temini ve vergi tahsili başta gelen sorumluluklardandı. Nitekim Birinci Dünya Savaşı'nda Fransa'nın yanında savaşan Senegalli askerler (Tiralleur)² geleneksel şefler tarafından askere alınmıştı (Ribot, 1999: 8).

Siyasi otoritenin olmadığı serbest topluluklarda, Fransız otoritesini sağlamak için yeni örgütlenmeler kurdular. Örneğin Yukarı Volta'daki Lobi ve Diebouyou bölgelerinde yerel şeflik kurumu oluşturdular. Bu yeni şefler, yerel halk arasından Fransa tarafından seçiliyordu. Ancak yerel halkın bu şeflere karşı güveni ve onları kendilerinin yöneticisi olarak kabul etmeleri pek mümkün olmadı. Çünkü bunlar yapaydı ve Fransa'nın dostlarıydılar. Geleneklere, örf ve adaba dayalı bir yapı değillerdi. Sadece, Fransa tarafından kurulmuş idari bir şefliği temsil ediyorlardı ve bu açıdan da halkın gözünde hiçbir zaman meşru olmadılar.

Fransız sömürgeci altında yer alan tarihi siyasi yapılardan sadece Mossi Krallığı otoritesinin bir kısmını korumayı başarmıştı. Ancak, Kralın atanması ve görevleri Fransa'nın kontrolü altındaydı.

İngilizler ise dolaylı yönetim politikasına dayanan bir sömürge düzeni uyguluyordu (Bensimon, 2013: 49-68). Dolaylı yönetim düzeni, Afrika'daki geleneksel şeflerin yönetimde önemli aktörler olarak muhafaza edilmesine dayanmaktaydı. Başka bir ifadeyle geleneksel şefler, İngiliz sömürge yönetim sisteminin temelini oluşturuyordu (Brocheux vd, 2012: 240-247). Dolayısıyla, İngilizler tarafından yö-

2 Les tirailleurs Senegalais, Fransız sömürge imparatorluğunu savunmak amacıyla Orta ve Batı Afrika'nın dört bir yanından toplanan askerlerden oluşan birliklerdir. Tirailleurs Fransızca'da silahla her yöne ateş etmek anlamına gelmektedir. Fransa'nın emriyle geleneksel şefler tarafından askere alınan bu Afrikalılar, silah konusunda hiçbir deneyime sahip olmadıkları için bu şekilde adlandırılmışlardır. Savaşa girdiler ve her yöne ateş etmeleri gerekiyordu. Bu özellikleri, Birinci Dünya Savaşı'nda onlardan çok sayıda ölümün olmasının nedenini açıklamaktadır.

netilen ülkelerde, geleneksel şefler yerel işlerin yönetimine görev alabiliyordu. Örneğin Nijerya'daki yerel şefler, İngiliz sömürge kurallarına ve politikalarına saygı gösterdikleri sürece kendi bölgelerini yönetebiliyorlardı. İngiliz sömürge yönetimi aynı zamanda geleneklere dayalı geleneksel hukuk sistemini de sürdürmüştür. Başka bir deyişle, geleneksel şefler adalet sağlama yetkisini kullanmışlardır (Almeida-Topor, 2013: 26-56).

Bu iki farklı sömürge yönetim anlayışı Afrika tarihindeki yönetim gelenek ve yapılarının yaşamasında veya yok olmasında rol oynamıştır. Bununla birlikte sömürge sonrası yeniden yapılanma sürecinde de yine sömürgeci devletlerin etkisi devam etmiştir.

Sömürge Sonrası Dönemde Afrika'daki Geleneksel Siyasi Yapıların Görünümü

Geleneksel şefler, sömürge sonrası yıllarda da gündemden düşmemiştir. 1960'lı yılların başında sömürge dönemi resmi olarak kapanmış ve yeni dönem başlamıştır. Yeni dönemle birlikte Afrika ülkelerinin gündemi ulus devletin inşası ve geleneksel şeflerin siyasette statüsü üzerine yoğunlaşmıştır. Ancak benimsenen devlet örgütlenme modeli, merkeziyetçi anlayış üzerine dayandığından geleneksel yapı ve kurumlara yeni dönemde yer verilmesi düşünülmemiştir. Özellikle Fransız sömürge bölgelerinden doğan devletlerde, geleneksel şeflerin politikadan ve devlet faaliyetlerinden uzak durması amaçlanmıştır. Sömürge sonrası devlet yönetiminin bu amacına karşı muhalefet ve eleştiri yöneltmiştir. Eleştirilerin özü, geleneksel şeflik kurumunun politikadan uzak durmasını istemenin yanlış olduğu yönündedir. Söz konusu politikalara yapılan muhalefet, "bu şeflikler tarihin derinliklerinden beri siyasi işlevler yaptığı", "yeni devletlerin şeflikleri dışarıda bırakma yönündeki amacı ile sömürgeci devletlerin yaptığı uygulama arasında bir farklılığın bulunmadığı", "sömürge dönemi kapanmasına rağmen politikalarının sürdürüldüğü" gibi cümlelerle ifade edilmiştir.

Afrika ülkelerinde sömürge sonrasında yaşanan tartışmalarla birlikte geleneksel şeflerin statüsü ve işlevleri üç ayrı grupta değerlendirilebilir. Birinci grupta, eski İngiliz sömürge ülkelerindeki geleneksel şeflerin durumu ele alınabilir. Bu ülkelerin çoğunda şeflikler muhafaza edilmiş ve yerel yönetimlerle bütünleştirilmiştir. Gana ve Nijerya'da uygulama bu şekilde gerçekleşmiştir. İkinci grupta değerlendirilen geleneksel şefler ise sembolik role sahip olanlardır. Bu ülkelerde merkezi yönetim ülkenin her tarafına nüfuz etme ve aynı zamanda geleneksel değerleri de koruma eğiliminde olduğundan yerel şeflere sembolik statü tanımıştır. Kamerun ve Burkina Faso'da yerel şeflerle ilgili uygulama bu yöndedir (Sallifou ,2006-2007 : 109). Üçüncü grup ise tamamen yönetim alanından dışlanmış geleneksel şeflerdir. Bazı ülkeler geleneksel yapıları yeni modern ulus devlet için tehlike görmüştür. Tehlikeyi uzakta tutmak amacıyla geleneksel şefleri tamamen kaldırmış ve yönetim hayatından silmiştir. Senegal ve Gine'de geleneksel şeflik kurumları tamamen kaldırılmıştır (Gonidec,1978:53-55).

Sömürge sonrası döneminin başları olan 1960'lı yıllarda yürütülen bu tartışmalar, liberal politikaların etkisiyle 1990'lardan itibaren değişmeye başlamıştır. Liberal politikalar ve bunların empoze edicisi olan uluslararası kuruluşların katkısıyla başlayan yerel demokrasi eğilimlerinden geleneksel şeflik kurumları da etkilenmiştir. Yerelleşme, yerel kalkınma, yerel aktörlerin süreçlere dahil edilmesi gibi yeni uygulamalar, geleneksel şeflerin statüsünün ve işlevlerinin yeniden ele alınmasına neden olmuştur. Artık hem yerel kalkınma ve toplumsal refahın sağlanmasında hem de istikrarlı bir sosyal yapının kurulmasında geleneksel yapılar ile modern örgütler bir arada bulunmaya başlamıştır. Böylece geleneksel şefler hem ekonomik kalkınmanın aktörü hem de barışın kurucusu olarak görülmüştür (Lutz ve Wolf, 2004 :45).

Nitekim Sudan, Angola ve Fildişi Sahili'nde sosyo-politik krizlerin çözümünde oynadıkları rol ile barışın kurucusu olmuşlardır. Togo, Burkina Faso gibi ülkelerde merkezi yönetimin yerelde yardımcısı rolüne geçmişlerdir. Gana'da devlet örgütlerine danışmanlık yapmaktadırlar. Kamerun ve Nijer'de siyasi aktör olarak görev almaktadırlar. Bu durum geleneksel şeflerin yerelleşme, ekonomik kalkınma ve demokratikleşme süreçlerinde yeniden Afrika yönetim sahnesinde rol aldığını göstermektedir.

Geçmişten Bugüne Mossi Krallığı'nda Yönetim Örgütlenmesi

Afrika'nın geleneksel siyasi ve yönetim yapılarının gelgitli yaşamına rağmen, Mossi Krallığı istikrarlı bir yaşama sahiptir. Sömürge öncesi, sömürge dönemi ve sömürge sonrasında varlığını muhafaza etme başarısı sağlamış ender geleneksel yapılardan biridir. Varlığının sürekliliği dışında onu öne çıkaran bir diğer özelliği hem merkezi hem de yerinden yönetim uygulamalarını birlikte yürütmesidir.

Mossi Krallığı Tarihi

11. yüzyıl civarında, Yukarı Volta bölgesinde (bugünkü Burkina Faso topraklarında) dört ayrı krallığın, şefliklerin ve serbest toplulukların varlığından söz edilmektedir. Bahse konu krallıklar, Mossi krallığı, Tenkodogo Krallığı, Yatenga Krallığı ve Boussouma Krallığı'dır. Bunlar birbirinden ayrı ve bağımsız teşkilatlanmış devletlerdir. Krallıklar dışında "Peul Kabilesi" gibi bir şefin otoritesi altında örgütlenmiş topluluklar da vardır. Bunların dışında Lobi, Birifor toplulukların serbest topluluk grubunda değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir (Beucher, 2011: 175).

Bugünkü Burkina Faso topraklarında örgütlenen krallıklardan hakkında en çok bilgiye sahip olduğumuz ve günümüze kadar varlığını koruyan Mossi Krallığı'dır. Diğer üç krallık değişim sürecine uyum sağlayamamaktan veya sömürgeciler tarafından yok sayılmaktan dolayı varlığını sürdürememiştir. Mossi Krallığı bugünkü Burkina Faso'nun başkenti Vagadugu şehrinde kurulmuştur. Halen orada varlığını devam ettirmektedir (Beucher, 2004-2005: 16).

Sömürge öncesi dönemde Mossi Krallığı, bugünkü Burkina Faso topraklarının neredeyse yarısını kontrol ediyordu (Bado, 2015: 23). Uzun süre sömürgeleştirme karşı dirmesine rağmen 19. yüzyılın sonlarına doğru Fransa Mossi Krallığına girmeyi başarmıştır (Beucher, 2012: 136). Bu dirençli duruşu ve sömürgecileri topraklarına sokmaması, Mossi Krallığı'nın Afrika toplumları açısından daha da önemli hale getirmiştir. Nihayetinde egemenliğini kuran Fransız sömürge yönetimi, Mossi Krallığı'nın bulunduğu bölgeyi yeniden düzenlemiştir. Bu çerçevede 1919 yılında Yukarı Volta Kolonisi'ni kurmuştur. Mossi Krallığı da bu konloniye bağlanmıştır. Böylece Mossi Krallığı, Fransız Batı Afrika Federasyonu kapsamında Yukarı Volta Kolonisi'nin bir parçası haline gelmiştir. Başlarda Mossi Krallığı sınırlarını korumuş ancak zaman içinde Fransız sömürge yönetimi dairesinin içinde bir parça haline gelmiştir (Beucher, 2012: 29). Sınırlarının belirsizliği ve sömürge yönetiminin parçalama girişimlerine karşı 1947 yılında başlayan karşı savaşı Mossi Krallığı kazanmıştır. Topraklarını tekrar ele geçiren ve sınırlarını yeniden tanımlayan Mossi Krallığı yine eski başkenti olan Vagadugu'yu başkent olarak belirlemiştir (Beucher; 2012: 29).

Nihai olarak Mossi Krallığı'nın Fransız sömürge dönemi dâhil uzun bir tarih boyunca kadim siyasi yapısını koruduğu görülmektedir (Skinner, 1972: 22). Bu yönüyle sadece Afrika'da değil dünya genelinde özel bir yere sahiptir (Ndigue, 2011: 16). Ayrıca, Burkina Faso'nun bugünkü siyasi ve idari örgütlenmesinde de önemli rol oynamıştır.

Mossi Krallığı Yönetim Yapısı

Mossi Krallığı, dönemindeki diğer devletler gibi örgütlenmişti. Başka bir ifadeyle kabile veya topluluk örgütlenmesinden farklıydı. İlkel egemenlik biçiminde olmayan bir örgütlenme üzerine dayanıyordu. Bu çerçevede merkez ve taşra örgütü şeklinde teşkilatmıştı. Örgüt yapısını hiyerarşik basamaklar üzerine kurmuştu (Delobsom;1933: 46).

Krallığın en yetkili otoritesi doğal olarak Kraldı. Kral "Mogho Naba" ünvanını kullanıyordu. Yerel Mossi dilinde "Mogho" kelimesi ülke anlamına gelirken, "Naba" kelimesi ise kral, şef, lider anlamına gelmektedir. Krala verilen unvan, Mossi ülkesinin kralı anlamına gelmektedir. Aynı zamanda "kralların kralı (Naba des Nabas)" olarak da adlandırılmaktadır (Dim Delobsom, 1933: 46).

Mossi Kralı tanrısal bir statüye de sahip olmuştur Halkının yaşam ve ölümü hakkına sahip bir Tanrı olarak kabul edilmiştir. Bu yönüyle Kral, Firavun ile karşılaştırılmaktadır (Ki-Zerbo, 1978: 83). Hatta Kralın sabah yürüyüşünü anlatmak için "Tanrı kendini gösteriyor veya güneş doğdu (wend pous yan)" ifadesi kullanılırdı. Güneş ve Kral arasındaki bu ilişki, Mossi halkının uzun süre güneşi tanrı olarak kabul etmeleriyle de açıklanabilir. Kralın ölümünü duyurmak için de "güneş battı, ateş söndü (Bougsaré kime)" ifadesi kullanılıyordu (Skinner, 1972 : 34-37). Bu yönüyle kral, tanrıdan gelen bir güce ve tanrısal meşruiyete sahipti (Skinner, 1972: 49).

Kral, hanedan soyundan gelenler arasından seçilirdi. Babadan oğula kalıtsal geçiş kabul edilmemişti. Ancak kralın oğlu uygun adaysa yeni kral olabilirdi. Adayların değerlendirilmesi ve kralın belirlenmesi saray meclisi tarafından yapılıyordu. Kral olacaklarda aranan nitelikler arasında, dürüstlük, kusursuz fiziksel özellik, yönetici yetenekleri sayılabilir. Göreve başlayan kral, geleneklere göre yönetmeyi taahhüt etmelidir. Kral taahhütlerini “riungu” denilen kutsal ayinde açıklardı (Bado, 2015: 21).

Mossi Kralı siyasi, idari, askeri, yargısal, kültürel ve ruhani güçlerin tamamını elinde tutuyordu. Yürütme organı olarak, kararlar alır ve uygulardı. Yargı organı olarak, bireysel ve kolektif özgürlüklerin garantörüdür (Ndigue, 2011:96; Ki-Zerbo, 1978:257). Bütün krallarda olduğu gibi Mossi Kralı da sahip olduğu yetkilerin kullanılmasında bakanlar, memurlar gibi yardımcılara veya personele sahipti (Pirenne, 2003-2004: 109-117).

Devletin hiyerarşik yapısına göre Kraldan sonra bir tür başbakan ve baş danışman olarak görev yapan “Ouidi Naba” gelirdi. Bu kişi aynı zamanda kraliyetin sözcüsü konumundaydı. Ayrıca danışman olarak yerel şeflerin atanmasında da rolü vardı. Kralın bir diğer yardımcısı ve bakanı askeri işlerden sorumlu “Larrhallé Naba”dır. Askeri yetkilere ek olarak, gelenek ve göreneklerin koruyucusudur. Ayrıca halkıyla doğrudan temas kurmayan Kral adına halkla görüşen kişidir. Hem halkın talep ve şikayetlerini Krala iletir hem de Kralın emirlerini halka açıklardı. (Somet, 2012-2013: 119). Mossi Krallığı sarayının bir diğer görevlisi ise “Baloum Naba”dır. Kralın hizmetkarlarının başıdır. *Bu nedenle savaşa gitmezdi. Kralın sağlığı ve huzurunun sorumlusu olarak falcılarla ve hekimlerle ilişkileri düzenlerdi. Ayrıca ataların ruhlarına sunulan kurbanların kesimi gibi görevleri de vardı* (Somet, 2012-2013: 118). Görevlerinden hareketle içişleri ve ibadet bakanı olarak tanımlanabilir (Ki-Zerbo, 1978: 256).

Krala yakın olmayan ancak Kral adına bazı işleri yürüten görevliler de vardı. Bunlardan en önemlisi “Daporé Naba” idi. Dapore Naba, krallığın kölelerinden sorumlu olmanın yanında, Kral adına ölüm cezalarının uygulayıcısı konumundaydı. Devletin arazilerinin kullanılmasında Kral ile vassalı arasında yaşanan anlaşmazlıkların çözümü de bu kişinin görevi kapsamındaydı (Somet, 2012-2013 :86).

Mossi Krallığı’nın merkezi yönetiminde yer alan bazı önemli görevlilerin dışında yerinden yönetim veya taşra yönetimi uygulaması kapsamında da yerel şeflerin görev aldığı görülmüştür.

Mossi Krallığı’nda Yerel Şeflerinin Rolü

Mossi Krallığı’nın tarihsel istikrarını ve sömürge döneminde de varlığını korumasını, onun uyguladığı yerel yönetim veya taşra yönetimi sistemiyle açıklamak yanlış olmaz. Ülke çeşitli idari birimlere bölünmüştü. Modern Avrupa devletle-

rinde uygulanan “il sistemi” tarihte Mossi Krallığı’nda uygulanıyordu. Bu yönüyle aynı bölgedeki diğer krallıklarda (Yatenga) benzer bir yönetim modeli kullanılmamıştır (Izard, 1970: 388).

Mossi Krallığı’nda devlet otoritesi ve yetkiler, başkent ile iller arasında paylaşılmıştır. Her ilin başında bir yerel şef bulunurdu. Bu yerel şeflere “Kombeemba” denirdi. (Beucher, 2004-2005:20). Yerel şeflerin atanması veya belirlenmesinde farklı görüşler vardır. Bazı kaynaklar (Somet, 2012-2013), yerel şeflerin Kral tarafından atandığını belirtmektedir. Bu kaynaklara göre Mossi Krallığı’nda akrabalık ilişkileri önemli bir güç kaynağıdır. Kral akrabalarının sadakatinden dolayı onlara görev vermekteydi. İllerde yerel şefler ve daha küçük birimler olan köy şefleri (Tengnaaba), genellikle Kral’ın akrabalarıydı (Skinner, 1972: 49).

Diğer kaynaklar³ da il yöneticisi şeflerin Kralın temsilci olan “Dimbi” tarafından belirlendiğini ifade etmektedir. Söz konusu kaynaklara göre Dimbi’lerin statüsü ve görevi, modern devlette görülen taşra yönetimlerdeki merkezi yönetimin temsilcilerine (vali, kaymakam gibi) benzemektedir. Bu durumda yerel şefler Dimbi’lere karşı sorumlu olmaktadır.

Mossi Krallığı’nın il yöneticisi şefleri, geniş bir yetki alanına sahiptiler. Bu çerçevede idari, askeri, yargısal, sosyal ve kültürel nitelikli faaliyetleri yürütürlerdi. Şeflerin temel idari görevi, Kralın temsilcisi olmalarıdır. İllerde, merkezi yönetimin devrettiği yetkileri kullanarak yönetim faaliyeti yürütüyorlardı. İl düzeyinde kraliyet kararlarının uygulanması, düzenin ve güvenliğin sağlanması gibi işler, şeflerin sorumluluğundaydı. Ayrıca, kralın temsilcisi olan Dimbilerin emirlerini ve kararlarını alt kademe yöneticileri ile köy şeflerine iletmenin il yöneticisi şeflerin görevi olduğu da belirtilmektedir (Beucher, 2004-2005: 20; Kaboré, 1991: 42). Bunlara ilave olarak vergi ve diğer kaynakların toplanması da il şeflerinin göreviydi. Bunlar Kral adına toplanırdı. Vergi ve kaynakların tahsilatı işlemi, hasat mevsimiyle ilişkiliydi. Yağmur mevsiminin sonunda herkes elde ettiği tarım ve hayvancılık ürünlerinin bir miktarını köy şeflerine verirdi. Köy şefleri de Kral’a iletilmesi için il şeflerine verirdi. İl şefleri de bu ürünleri kendi bölgelerinden topladıklarıyla birlikte başkente getirirdi. Kral aldığı kaynakların bir kısmını elinde tutar, bir kısmını da ihtiyaç sahiplerine dağıtırdı (Beucher, 2012: 107).

Yerel şeflerin askeri nitelikli görevleri de vardı. Savaş zamanında Kralın yanında yer alırlar ve savaşlara katılırlardı (Beucher, 2012: 124). Savaş veya dış tehdit durumunda kendisinin topladığı ve beslediği yerel birlikleri harekete geçirmek ve yönetmek şefin sorumluluğundaydı. Kral bütün ülke ordularının başkomutanıydı. İl düzeyindeki ordularını komutanı ise şeflerdi. İl şeflerinin savaşa katılmaları, Krala karşı sadakat ve meşruiyet aracı olarak görülürdü (Le-moine, 1988: 89).

3 les chefs au Burkina Faso, la chefferie traditionnelle des origines à l’indépendance , Burkina Faso ulusal arşivi ve Aude departman arşivlerinden bir belge.

Mossi Krallığı il şeflerinin yargısal rolü de vardı. Örf ve âdet hukukuna dayanarak her türlü anlaşmazlığın çözümünde rol alırlardı (Bado, 2015: 21). Hırsızlık gibi suçlara bakarlardı. Ölüm cezası gerektiren meseleler, yaşam ve ölüm hakkının tek sahibi olan Kral'ın yetkisindeydi ve kararı Kral verirdi. Şefler, kraliyet otoritesini temsil ettikleri için yerel halk tarafından kararlarına saygı duyulurdu. Ayrıca iç işlerinde arabuluculuk yaparak krallıkta barış ve uyumun korunmasına da yardımcı olmuşlardır (Somet, 2012-2013: 121).

İdari, askeri ve adli rollerinin yanı sıra şefler, Mossi Krallığı'nın sosyal ve kültürel geleneklerinin il düzeyinde korunmasında da temel bir rol oynamıştır. Geleneklerin ve değerlerin korunması ve yeni nesillere aktarılması şeflerin sorumluluğundaydı. Örneğin her yerel şef, krallığın sosyal ve kültürel birliğini pekiştiren atalara kurban sunma ve tarımsal törenler gibi ritüelleri düzenlemekle görevliydi (Naba, 2000: 74). Törenler arasında "basga" da bulunmaktadır. Bu tören hasadın bitiminden birkaç gün sonra yapılırdı. Amacı, elde edilen hasat için atalara bir teşekkür ve gelecek yıla refah ve sağlık dileğidir (Skinner, 1972: 129-130).

Ayrıca şefler, yönetim bölgelerinde bulunan çeşitli etnik gruplar ve topluluklar arasındaki ilişkilerin yapılandırılmasında da kilit bir rol oynamışlardır. Toplumsal barışın garantörleri olarak sık sık gruplar arasındaki anlaşmazlıklarda hakemlik yapmaları, etnik gruplar arası evlilikleri organize etmeleri ve yerel gerilimleri yönetmeleri isteniyordu. Otoriteleri, sosyal uyumun sürdürülmesi ve çatışmaların önlenmesi için çok önemliydi (Hounsou, 1997: 112).

Şeflik Kurumunun Dönüşümü ve Mirası

Geleneksel yönetim kurumlarının rolleri, özellikle sömürge ve sömürge öncesi dönemlerden bu yana zaman içinde değişmiştir. Bu yapılar ortadan kalkmış gibi görünse de, bugün geleneksel şefliklere indirgenmiş siyasi birimler şeklinde varlıklarını sürdürmektedirler. Bağımsızlıktan sonra ulus devleti inşa etme arzusu, ulusun önünde bir engel olarak görülen geleneksel şefliklerin rolünün azalmasına yol açmıştır (Bado, 2013:7). Örneğin Burkina Faso'da ilk başkan Maurice Yaméogo, 1965'te Mossi Krallığı şeflerinin maaşlarını kaldırmış ve tüm yetkilerini ellerinden almaya çalışmıştır. Bunun üzerine ortaya çıkan isyan sonucunda Başkan Maurice Yaméogo görevden uzaklaştırılmıştır (Bado, 2015:24).

1990'dan bu yana Afrika'da uygulanan yerinden yönetim politikaları, devlet yönetiminde geleneksel yapıların geri dönüşüne ortam sağlamıştır (Perrot vd, 2003: 504). Günümüzde geleneksel yönetim kurumları (krallık ve şeflikler) genel olarak Afrika'da ve özel olarak Burkina Faso'da çeşitli düzeylerde önemli bir rol oynamaktadır. Gelenek ve göreneklerin koruyucusu, sosyo-ekonomik kalkınmanın aktörleri ve çatışmaların çözümünde arabulucudurlar. Barışın inşasında önemli rol oynuyorlar. Kamerun gibi bazı ülkelerde, siyasi aktörler olarak kabul edilmekte ve bu şekilde rol oynamaktadırlar. Örneğin geleneksel şefler arasından belediye başkanı ve senatör olanlar vardır.

Geleneksel yönetim kurumları, siyasi iktidarlar için bir müttefik olarak da görülmektedir. Siyasi iktidarların önemli değişiklikler içeren politikalarında en güvendikleri müttefik olarak geleneksel yöneticileri gördükleri ifade edilmektedir. Bu müttefiklik, oy mekanizmasında da geçerli olabilmektedir. Bazen tersi durumlarla da karşılaşmak mümkündür. Örneğin, Burkina Faso'da 30 ve 31 Kasım 2014 tarihlerinde gerçekleşen ve devlet başkanı Blaise Compaoré'yi 26 yıllık iktidarının ardından istifaya zorlayan halk ayaklanmasında geleneksel şefler önemli rol oynamıştır (Bado, 2015 :19-20).

1990 yılı sonrasında neo liberal politikaların etkisiyle öne çıkan geleneksel yönetim yapılarının gelecekteki durumu belirsizdir. Söz konusu belirsizliği besleyen iki faktör bulunmaktadır. Birincisi, yereldeki monarşik yapı ile ulusal düzeydeki cumhuriyet rejiminin bir arada yaşamasının ne kadar mümkün olabileceğidir. Bir-biri içine girmiş bu karmaşık yönetim ilişkilerinin sürdürülebilirliği soru işaretleri taşımaktadır. Çünkü geleneksel yönetim kurumlarının bünyesinde cumhuriyete ve demokrasiye uyumlu olmayan özellikler bulunmaktadır.

İkincisi ise son yıllarda darbeci eğilimlerin Afrika'da yeniden canlanması, yerinden yönetim politikalarını ve dolayısıyla geleneksel yönetim kurumlarını baltalamaktadır. Nitekim 12 Şubat 2025'te Burkina Faso'da (2022'deki darbeden bu yana askeri bir rejim tarafından yönetilmektedir) geleneksel şefliklerin statüsüne ilişkin bir düzenleme kabul edildi. Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen bu düzenleme, geleneksel şeflerin maaşlarını kaldırdı ve artık siyasete girmek isteyen geleneksel şeflerin siyasete girmeden önce geleneksel görevlerinden ve statüsünden istifa etmelerini kurala bağladı. Geleneksel şefliklerin bu düzenlemeler karşısındaki tutumunu zaman içinde görebiliriz.

Sonuç

Afrika'yı Avrupalıların geliştinden önce tarihi olmayan bir kıta olarak sunan önyargılı fikirlerin aksine, sömürge öncesi Afrika tarih ve sosyo-politik kurumlar açısından zengindir. En eskilerinden biri Aksum İmparatorluğu olmak üzere, çeşitli sosyo-politik örgütlenme biçimleri bu kıtanın tarihine damgasını vurmuştur. İster krallıklar, ister imparatorluklar, isterse de şeflikler etrafında örgütlenmiş toplumlar, incelediğimiz Mossi Krallığı'nda olduğu gibi, iktidarın genellikle krallardan yerel şeflere kadar farklı yetki düzeyleri arasında paylaşıldığı iyi organize edilmiş siyasi sistemlere dayanıyordu. Bu açıdan bakıldığında, yetki devri sistemi Afrika'ya yabancı değildir. Krallar, geniş topraklarını daha iyi yönetebilmek için yetkilerinin bir kısmını il ve köy düzeyindeki yerel şeflere devrediyordu.

Sömürge döneminde geleneksel yönetim kurumları zayıflamıştır. Sömürge sonrası dönemde bağımsız Afrika devletleri de geleneksel kurumlarla ilgili sömürgeci politikalarını kısmen devam ettirmişlerdir. Ancak 1990 sonrası gelişmeler, iki açıdan geleneksel kurumların yeniden canlanmasına yol açmıştır. Birincisi Afrika ülkelerindeki iç istikrar ve barışın kurulmasında ve devam ettirilmesinde

geleneksel yönetim birimlerinin rolünün öneminin görülmesidir. İkincisi ise neo liberal politikaların etkisiyle yerelleşme ve çoğulculuk eğilimleridir.

Gelinen noktada geleneksel şeflerin, kendilerine güçlü bir şekilde bağlı olan toplulukların güvendiği ahlaki ve sembolik otorite figürleri olduğu kabul edilmektedir. İçlerinde Afrika topluluklarına özgü bir kimlik repertuarı taşırlar. Dolayısıyla, Afrika devletlerinin gelişimi, Afrika tarihinin bu gerçekliği olmadan değil, onunla birlikte gerçekleşecektir. Bunun farkında olan devletler, geleneksel şeflerin rolünü ve statüsünü yeniden tanımlamaya ve onlara bir takım yetkiler vermeye başlamıştır. Geleneksel şefliklerin otoritesinin bir kısmını yeniden tesis etmek için çaba sarf edilirken, şefliklerin kendileri de modern devlete entegre olmak için çaba sarf etmektedir. Bu çerçevede geleneksel şeflik kurumları tarihin derinliklerinde gibi değil, değişen toplumun ihtiyaçlarına, siyasi taleplerine, dış etkilere ve zamanın getirdiği yeniliklere cevap vermeye çalışan yapılar haline dönüşmektedir. Dolayısıyla bazen geleneksel uygulamalarla çatışan demokrasi ve insan hakları gibi modern ideolojileri ve değerleri benimseyerek modernleşmektedir. Örneğin cinsiyet ayrımcılığındaki değişime bakılabilir. Bilindiği gibi sömürge öncesi Afrika'da siyasi alan sadece erkeklere ayrılmış ve kadınlar dışlanmıştı. Ancak günümüzde, geleneksel kurumlar da kadınlarla ilgili çağdaş değerleri benimsemektedirler. Kuzey Kamerun'daki geleneksel şefliklerin yerel meclislerinde artık kadınlar da temsil edilmektedir. Geleneksel kurumların modernleşmesi ve demokratikleşmesi, hayatta kalmalarının önünde bir engel değil, tam tersine hayatta kalmak için önemli bir araç olduğunu söylemek mümkündür

Kaynaklar

- Abèlès, M. (2002). État, in Dictionnaire de l'Ethnologie et de l'Anthropologie, Paris, éd. P.U.F, coll. Quadrige, 2ème édition.
- Almeida-Topor. H. (2013). L'Afrique du 20e siècle à nos jours, Armand Colin, coll. « U », p. 412 .
- Anta Diop, C. (1960). L'Afrique Noire Précoloniale, Paris, Présence Africaine, 2ème Edition.
- Bado, AB. (2015). La Démocratie, au Burkina Faso aux Prises avec les Systèmes Traditionnels de Gouvernance, Etudes, P.19.
- Bado, AB. (2013). L'État Postcolonial Face aux Entités Infra-étatiques : Entre Coopération et Résistance, Compromis et Compromission Le cas du Burkina Faso, Thèse de doctorat, Department of Political Science, Laval University, P.1.
- Beucher, B. (2004-2005). Contribution des Royautés Dites Traditionnelles à l'Émergence de l'État en Afrique : Le Cas des Souverains Moosè du Burkina Faso (1880-1990), p.16.
- Beucher, B. (2012). Quand les Hommes Mangent le Pouvoir : Dynamiques et Pérennité des Institutions Royales Mossi de l'Actuel Burkina Faso (de la fin du XVe siècle à 1991), Thèse de doctorat, histoire moderne et contemporaine, Université de Paris-Sorbonne (Paris IV), p.136.

- Beucher, B. (2011). Le Pays Mossi en Carte, Vade-mecum Pour une Histoire de la Rencontre coloniale en Terre Voltaïque, p.175.
- Brocheux, P, et al. (2012). La Décolonisation Britannique, Les Décolonisations au XXe siècle 2012, p. 240-247.
- Canos-Donnay, S. (2019). The Empire of Mali, Oxford Research Encyclopedia of African History, 2019, P. 4.
- Delobsom, D. (1933). L'Empire du Mogho-Naba. Coutumes des Mossi de la Haute-Volta, Paris, Éditions Domat-Montchrestien, p.46.
- Diagne, P. (1967). Pouvoir Politique Traditionnel en Afrique Traditionnelle. Essais Sur les Institutions Politiques Précoloniales. Paris : Présence africaine, 1967, P.229.
- Dounian, A. (2022). L'Identité du Chef Traditionnel dans le Nouveau Constitutionnalisme en Afrique, Étude à Partir de Quelques États d'Afrique, Revue de droit politique, No 28, P. 234.
- Fauvelle, FX. (2018). Histoire de l'Afrique Ancienne, de l'Acacus au Zimbabwe : 20 000 ans avant notre ère - XVIIe siècle, Paris, Belin coll, P.112.
- Lutz, G - Wold, L. (2004). Traditional Structures in Local Gouvernance for Local Development, University of Berne, Switzerland Institute of Political Sciences, P.15.
- Isichei, E. (1976). A History of the Igbo People, Macmillan, P.142.
- Izard, M. (1970). Introduction à l'Histoire des Royaumes Mossi, Paris/Ouagadougou, CNRS/CVRS, Recherches Voltaïques, N° 12-13, P. 388.
- Izard, M. (2003). Moogo, l'Emergence d'Un Espace Etatique Ouest-Africain au XVIe siècle, Paris, Éd. Karthala, P.11.
- Ki-Zerbo, J. (1978). Histoire de l'Afrique noire. D'Hier à Demain, Paris, Hatier, P. 256-257.
- Kobishanov, M. (2021). Axoum, Du Ier à l'IVe Siècle Economie, Système Politique, Culture, P.413.
- Levtzion, N. (1973), Ancient Ghana and Mali, In Journal de la Sociétés Africanistes, Tome 43, p.74.
- Mback, CN. (2000). La Chefferie Traditionnelle au Cameroun : Ambiguïtés Juridiques et Dérides Politiques. Africa Development, Vol. XXV. p.88.
- Munro-Hay, S. (1991). Aksum An African Civilization of Late Antiquity, British Library Cataloguing, p.118-120.
- Ndigue, F. (2011). Pouvoir Politique et Parenté dans le Système Mossi, Memoire, Université Cheikh Anta Diop De Dakar, p.16.
- Nyabeyeu, T, - Amadaou, B. (2023). Pouvoir Traditionnel et Pouvoir Moderne au Cameroun, UMA, Annales de la FSJP, p.1.
- Obenga, T. (1983). De L'Etat dans l'Afrique Precoloniale - Le Cas du Royaume de Kouch dans la Nubie Ancienne, p.129.
- Pirenne, J. (1932). Histoires des Institutions et du Droit Privé de l'Ancienne Égypte. Des Origines à la Fin de la IV Dynastie, Bruxelles, Édition de la Fondation Égyptologique Reine Elisabeth, p. 147.

- Perrot, CH - Fauvelle, FX.(2003). *Le Retour des Rois. Les Autorités Traditionnelles et l'État en Afrique contemporaine*, Paris, Karthala, p.564.
- Ribot, J. (1999). *Decentralization, Participation, and Accountability in Sahelian Forestry*."Institute of International Studies, University of California. 1999, P. 8.
- Salifou, B. (2006-2007). *Les Chefs Traditionnels et leur Participation au Pouvoir Politique en Afrique : Les Cas du Burkina Faso et du Niger*, Thèse de doctorat, Université de Reims, p.47.
- Savonnet- Guyot, C. (1986). *Etat et société au Burkina-Faso, Essai sur le Politique Africain*, Paris, Karthala, p.28.
- Simonis, F. (2010). *L'Afrique Soudanaise au Moyen Age. Le temps des grands empires (Ghana, Mali, Songhai)*, Académie d'Aix-Marseille, p.15.
- Shillington, K. (1995). *History of Africa*, New York St Martin's, p.195.
- Skinner, E. (1972). *Les Mossi de La Haute-Volta. Nouveaux Horizons*. Paris, p.22.
- Somet, Y. (2012-2013) "Le Morho-Naba et sa Cour"Un Commentaire du Texte de Dim De-lobsom à la Lumière de l'Egyptologie, p. 81.
- Takou, T. (2015). *Pouvoir et Société dans les Lamidat Peuls du Nord-Cameroun : Le Cas du Lamidat de Ngaoundéré au XIXe siècle dans Pouvoirs Anciens, Pouvoirs Modernes de l'Afrique d'Aujourd'hui*, Presses universitaires de Rennes, p.93-106.
- Vansina, J. (1966). *Kingdoms of the Savanna*, Oxford University Press, p. 32.
- Weber, M. (2007). *Economie et Société. Les Catégories de la Sociologie*, Tome 1, Pocket, 2007, p. 301-302.

